

วิจารณ์หนังสือ

เทียมจิตร พ่วงสมจิตร*

(Tiamjit Pongsomjit)

พุทธจักรวาลวิทยา

พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส (นริปัญญากร)

พิมพ์ครั้งแรก 2550

จำนวนหน้า 131 หน้า

ราคา 100 บาท

สำนักพิมพ์ โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ISBN 978 - 974 - 364 - 713 - 9

จักรวาลวิทยา หรือความรู้เกี่ยวกับจักรวาล เป็นการแสวงหาความจริงเกี่ยวกับกำเนิดของเอกภพอันเป็นเรื่องที่หาเบื้องต้นและเบื้องปลายยังไม่พบ จึงเป็นปัญหาที่นักปราชญ์และนักคิดในศาสตร์สาขาต่าง ๆ ให้ความสนใจแสวงหาความจริงและสร้างชุดคำอธิบายกันมาอย่างยาวนาน ในทางวิทยาศาสตร์มีการคิดค้นหาคำตอบมากมายหลายแนวคิด ที่ได้รับการยอมรับมาถึงปัจจุบันเพราะสอดคล้องกับการทดลองและการสังเกต เช่น ทฤษฎีบิกแบง (Big Bang) ซึ่งแต่เดิมมีพื้นฐานมาจากแนวคิดเรื่อง “สมมุติฐานว่าด้วยอะตอมแรกเริ่ม” ของ ฌอร์ฌ เลอแม็ทร์ (Monsieur Georges Henri Joseph Édouard Lemaître 17 กรกฎาคม พ.ศ. 2437 - 20 มิถุนายน พ.ศ. 2509) ซึ่งต่อมาได้รับการพัฒนาจากนักวิทยาศาสตร์

* นักวิจัยชำนาญการพิเศษ สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และนิสิตปริญญาเอก สาขาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (Researcher, Senior Professional Level of Thai Khadi Research Institute, Thammasat University and Ph.D. Student (Buddhist Studies), Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University).

นักฟิสิกส์ นักดาราศาสตร์ และนักจักรวาลวิทยาอีกหลายคนภายใต้ชื่อว่าทฤษฎีบิกแบง หรือทฤษฎีการระเบิดครั้งใหญ่ อีกทฤษฎีหนึ่งที่ถูกนำมาพัฒนาเพื่อการศึกษาจักรวาลคือ ทฤษฎีสัมพัทธภาพทั่วไป (General Relativity หรือ General Theory of Relativity) ของอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ (Albert Einstein 14 มีนาคม พ.ศ. 2422 – 18 เมษายน พ.ศ. 2498) ในด้านปรัชญา จักรวาลวิทยาจัดเป็นอภิปรัชญาว่าด้วยธรรมชาติ ที่ศึกษาเกี่ยวกับบ่อเกิดแห่งโลกและจักรวาล นักปรัชญาที่ยิ่งใหญ่อย่างอริสโตเติล [Aristotle มีอายุอยู่ประมาณ พ.ศ. 160 (384 ก่อน ค.ศ.) ถึง 7 มีนาคม พ.ศ. 222 (322 ก่อน ค.ศ.)] ก็ให้ความสนใจในเรื่องนี้ ในทางศาสนามีกล่าวถึงเรื่องจักรวาลวิทยาไว้เช่นกัน โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ ศาสนาที่เป็นกลุ่มเทวนิยมนั้นมองว่าจักรวาลนั้นมีผู้สร้างซึ่งคือพระเจ้า ส่วนศาสนาในกลุ่มอเทวนิยมมองว่าไม่มีผู้สร้างโลกและจักรวาล หากแต่เกิดขึ้นและพัฒนาไปโดยตัวของมันเอง ที่น่าสนใจคือพระพุทธรศาสนาที่คนส่วนใหญ่ในสังคมไทยยึดถือมีมุมมองเกี่ยวกับโลกและจักรวาลนี้ อย่างไรก็ตาม หนังสือเรื่อง “พุทธจักรวาลวิทยา” น่าจะมีคำอธิบายในเรื่องนี้ สำหรับผู้วิจารณ์มีความสนใจหนังสือเล่มนี้เนื่องจากได้รับแรงกระตุ้นจาก 2 ทาง ทางหนึ่งนั้นเนื่องมาจากงานพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร เมื่อวันที่ 26 ตุลาคม พ.ศ. 2560 โดยพระเมรุมาศถูกสร้างขึ้นตั้งเขาพระสุเมรุ อันเป็นศูนย์กลางของจักรวาลตามคติไตรภูมิและคติเทวนิยมของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู จึงใคร่รู้ว่าพระพุทธรศาสนาซึ่งเป็นศาสนาอเทวนิยมมีทัศนะต่อโลกและจักรวาลอย่างไร อีกประการหนึ่งคือมีความสนใจที่จะศึกษาเชิงลึกต่อพระสูตรที่ชื่อว่าอัครัญสูตรในโอกาสต่อไป ซึ่งพระสูตรนี้กล่าวถึงกำเนิดของโลกและจักรวาล จึงอยากเห็นการตีความเรื่องโลกและจักรวาลในมุมมองของพระพุทธรศาสนาที่นอกเหนือไปจากมิติทางภูมิศาสตร์

โครงสร้างและเนื้อหาของหนังสือพุทธจักรวาลวิทยา

หนังสือพุทธจักรวาลวิทยามีโครงสร้างหลักสำคัญที่สมควรกล่าวถึงมี 2 ส่วน คือ

(1) ส่วนประกอบตอนต้น (preliminary page) ในส่วนนี้มีคำปรารภของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่กล่าวถึงหนังสือพุทธจักรวาลวิทยา ว่าจัดทำขึ้นตามพันธกิจของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หนังสือเล่มนี้ได้แสดงจุดยืนของพระพุทธศาสนาเกี่ยวกับจักรวาลวิทยา นอกจากนี้ยังมีคำนิยมของศาสตราจารย์พิเศษ จำนงค์ ทองประเสริฐ (ราชบัณฑิต) ที่เล่าถึงประสบการณ์ในงานวิชาการของท่านเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาเพื่อแสดงให้เห็นว่าเรื่องของโลกและจักรวาลเป็นเรื่องที่น่าสนใจศึกษาอย่างยิ่ง และแสดงความชื่นชมหนังสือว่าจะเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษาเรื่องจักรวาลวิทยาในมุมมองของพระพุทธศาสนาต่อไป คำนิยมสุดท้ายเป็นของศาสตราจารย์ ดร.ระวี ภาวิไล ที่เขียนชื่นชมหนังสือว่าครอบคลุมเรื่องจักรวาลทั้งในแนวคิดของศาสนาพุทธ พราหมณ์ - ฮินดู และความรู้เรื่องเอกภพตามหลักดาราศาสตร์ในปัจจุบัน ทั้งยังมีข้อสรุปถึงสรรพสิ่งว่ามีลักษณะอิงอาศัยกันตามแนวปฏิจลสมุปบาท ซึ่งไม่ได้เกิดจากการสร้างเสกของเทพเจ้าพระองค์ใด ถัดมาเป็นคำนำผู้เขียน ที่กล่าวถึงประเด็นสำคัญของหนังสือว่าเพื่อวิเคราะห์เกี่ยวกับทัศนะของพระพุทธเจ้าต่อโลกและจักรวาล ที่มีทั้งทำที่นิ่งเฉยต่อคำถามในเรื่องนี้ แต่ในบางโอกาสกลับทรงตอบคำถามนี้อย่างวิจิตรพิสดาร

(2) ส่วนของเนื้อเรื่อง (text / body of the book) หนังสือเล่มนี้แบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 ตอน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 เกริ่นนำ เป็นการปูพื้นความรู้เกี่ยวกับจักรวาลวิทยาในศาสตร์สาขาต่าง ๆ เช่น วิทยาศาสตร์ ปรัชญา และศาสนา ในลักษณะของการวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบแนวคิดของศาสตร์สาขาเหล่านั้นต่อกำเนิดและความเป็นไปของโลกและ

จักรวาล

ตอนที่ 2 จักรวาลและโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท กล่าวถึงจักรวาลในประเด็นของลักษณะ ขอบเขต จำนวนและองค์ประกอบของจักรวาล รวมถึงเรื่องของโลกในประเด็นของความหมาย ประเภท สันฐาน การเกิดขึ้นและดับไป

ตอนที่ 3 เป็นการวิเคราะห์เป้าหมายการนำเสนอโลกและจักรวาลตามโลกทัศน์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยกล่าวถึงส่วนที่เป็นเป้าหมายหลักและเป้าหมายรอง

ตอนที่ 4 กล่าวถึง อิทธิพลของจักรวาลวิทยาต่อสังคมไทย

ตอนที่ 5 สรุปและวิเคราะห์

ทัศนะต่อหนังสือพุทธจักรวาลวิทยา

หนังสือพุทธจักรวาลวิทยา เป็นหนังสือขนาดพ็อกเก็ตบุ๊ก (Pocket book) มีภาพประกอบเป็นภาพและแผนภูมิสีขาว - ดำ มีขนาดเล่มกะทัดรัด หลังจากได้ศึกษาเนื้อหาโดยละเอียดแล้ว ตามทัศนะของผู้วิจารณ์มองว่าหนังสือเล่มนี้มีส่วนที่เป็นจุดแข็งแสดงความโดดเด่นของหนังสือ ในขณะที่เดียวกันก็มีบางส่วนที่ช่วยทำให้หนังสือมีความสมบูรณ์หากแต่มีรายละเอียดที่มากเกินไป และประการสุดท้าย คือการตอบสนองเป้าหมายในการเขียนหนังสือนี้

1. ความโดดเด่นของหนังสือพุทธจักรวาลวิทยา

ผู้วิจารณ์มองว่าจุดเด่นของหนังสืออยู่ในส่วนของตอนที่ 1 เกริ่นนำ ตอนที่ 2 จักรวาลและโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท และตอนที่ 3 เป้าหมายนำเสนอจักรวาลและโลกตามโลกทัศน์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ทั้ง 3 ส่วนนี้เป็นจุดแข็งเพราะมีมุมมองใหม่ทางวิชาการที่ทำให้หนังสือมีคุณค่าสำหรับการเป็นหนังสือ

ด้านพุทธจักรวาลวิทยา

1.1) “เกริ่นนำ” (*Phramaha Hansa Dhammhaso 2007: 2 - 9*) ผู้เขียนได้อธิบายถึงความหมายของคำว่าจักรวาลวิทยา ว่าหมายถึง ความรู้เกี่ยวกับโลกและสรรพสิ่ง หรือในอีกความหมายหนึ่งคือ วิชาที่ว่าด้วยโลกธาตุ โดยมีขอบเขตที่กว้างไกลทั้งเทศะและกาละ ในทางปรัชญาให้ความหมายต่อจักรวาลวิทยา ว่าหมายถึงแนวคิดและทฤษฎีที่ว่าด้วยการแสวงหาความจริงที่เกี่ยวกับโลกและจักรวาล ในมิติต่าง ๆ นักปรัชญานั้นพยายามแสวงหาบทสรุปของจักรวาลวิทยา ว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกและจักรวาลหรืออีกแนวทางหนึ่งว่าเป็นวิวัฒนาการของโลกและสรรพสิ่งที่เกิดขึ้นเอง ผู้เขียนได้อ้างอิงแนวคิดของนักปรัชญาตะวันตกยุคโบราณที่เชื่อว่าโลกแบน ต่อมาอริสโตเติลเป็นผู้เสนอความเห็นที่โลกนั้นกลม โดยมีปโตเลมี (Ptolemy) เสนอแนวคิดที่โลกเป็นศูนย์กลางของจักรวาล แต่ต่อมาก็ถูกค้านด้วยข้อเสนองของนิโคลัส โคเปอร์นิคัส ว่าโลกมิได้เป็นศูนย์กลาง หากแต่ดวงอาทิตย์เป็นสิ่งที่หยุดนิ่ง และเป็นศูนย์กลางของจักรวาล เมื่อนักวิทยาศาสตร์และนักดาราศาสตร์ผลิตกล้องโทรทรรศน์ได้สำเร็จโดยกาลิเลโอและโยฮันเนส เคปเลอร์ จึงพบการโคจรของดวงดาวบนท้องฟ้าที่ยืนยันว่าโลกมิได้เป็นศูนย์กลางของจักรวาล ต่อมา เซอร์ไอแซค นิวตัน ค้นพบแรงโน้มถ่วง และได้อธิบายว่าเพราะแรงโน้มถ่วงที่ทำให้โลกและดาวเคราะห์ต่าง ๆ โคจรรอบดวงอาทิตย์

ในทัศนะของฝ่ายปรัชญาและศาสนา เช่น นักบุญออกัสติน (ST. Augustine) ซึ่งเชื่อตามคัมภีร์เจนิซิส ว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่ง ซึ่งอริสโตเติลมีความเห็นแย้งต่อเรื่องนี้ ต่อมาเมื่อเกิดทฤษฎีบิกแบง ที่ถูกคิดและพัฒนาขึ้นจากนักวิทยาศาสตร์ นักดาราศาสตร์และนักจักรวาลวิทยาอีกหลายคน ผนวกกับทฤษฎีสัมพันธภาพของไอน์สไตน์ ทำให้มีแนวโน้มว่าโลกและจักรวาลน่าจะมีจุดเริ่มต้นจากการระเบิดครั้งใหญ่

จักรวาลวิทยากับมุมมองทางพระพุทธศาสนาในทัศนะของพระอรรถกถาจารย์ และพระฎีกาจารย์ โดยวิเคราะห์ผ่านคัมภีร์ต่าง ๆ พบว่า มีอยู่ 2 มุมมอง คือ (1) การมองโลกและจักรวาลในเชิงจริยศาสตร์หรือนามธรรม เช่น นิกายโยคอาจารย์ของฝ่ายมหายาน ที่มองว่าจักรวาลเป็นเพียงพหุติภาพหรือการปรากฏของจิต จักรวาลคือรูปที่เกิดจากการจินตนาการหรือการสร้างขึ้นของจิต แท้จริงแล้วโลกทั้งสามคือ กามภพ รูปภพ และอรุภพ ซึ่งหมายถึงทั้งจักรวาลนั้นถือกำเนิดจากจิต นิกายสุขาวดีของฝ่ายมหายานอีกเช่นกัน มีความเชื่อเรื่องพุทธเกษตรในจักรวาลที่มีอยู่มากมายเหมือนจำนวนเม็ดทรายในแม่น้ำคงคา มีความเชื่อในการจัดพื้นที่เป็นภูมิของมนุษย์ สวรรค์เหนือภูมิเหล่านี้เป็นภูมิของพระอรหันต์ พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระโพธิสัตว์ แดนสุขาวดีเป็นดินแดนแห่งความสุขของพระอมิตาภะพุทธะอันเป็นดินแดนของพระพุทธเจ้า การจัดพื้นที่ดังกล่าวมีลักษณะการจัดตามลำดับของภูมิธรรมจึงเป็นการมองจักรวาลในเชิงนามธรรม และ (2) การมองโลกและจักรวาลในเชิงภูมิศาสตร์หรือวัตถุธรรม เช่นในคัมภีร์อภิธรรมโกศกะภาสยะของฝ่ายนิกายสรวาสตีวาท อธิบายถึงนรกร้อนและนรกเย็นว่าตั้งอยู่ใต้ชมพูทวีป ส่วนในคัมภีร์ของฝ่ายเถรวาทอธิบายว่าตั้งอยู่ใต้ภูเขาสุเนรุ (ภูเขาพระสุเมรุ) โดยมีแต่นรกร้อน ไม่มีนรกเย็นดังเช่นในคัมภีร์ของนิกายสรวาสตีวาท ในไตรภูมิก็มีกล่าวถึงเฉพาะนรกร้อน ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทและในนิกายสรวาสตีวาทจึงมีแนวคิดเกี่ยวกับโลกและจักรวาลที่โน้มเอียงไปในเชิงภูมิศาสตร์หรือวัตถุธรรม มากกว่าจะเป็นจริยศาสตร์หรือในทางนามธรรม

การมองโลกและจักรวาลในเชิงภูมิศาสตร์หรือวัตถุธรรมในทัศนะของพระอรรถกถาจารย์และพระฎีกาจารย์ ที่เสนอผ่านคัมภีร์ชั้นอรรถกถาและฎีกา ที่ค่อนข้างให้รายละเอียดในเชิงรูปธรรมอย่างพิสดาร จึงมีความสัมพันธ์กับข้อค้นพบทางวิทยาศาสตร์มากพอสมควร ในขณะที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงทัศนะต่อคำถามเรื่องโลกและจักรวาลไว้อย่างรัดกุมและระมัดระวังที่สุด หากพิจารณาจากอัครคัมภีร์ (ว่า

ด้วยกำเนิดโลก จักรวาลและมนุษย์) มหาปรินิพพานสูตร (ว่าด้วยการตั้งอยู่ของโลก และการไหวของแผ่นดิน) จูฬนิกายสูตร (ว่าด้วยจำนวนของจักรวาล) และมาลुकยปุตตสูตร (ว่าด้วยโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง) พบว่า หากเป็นคำถามถึงโลกและจักรวาลในเชิงอภิปรายแล้ว พระพุทธเจ้าจะทรงนิ่ง (ในมาลुकยปุตตสูตร) หากแต่จะทรงอธิบายอย่างละเอียดและพิสดารเมื่อเป็นการอธิบายเกี่ยวกับโลกและจักรวาลในเชิงจริยศาสตร์ หรือนามธรรม หรือเป็นไปเพื่อการพันทุข์ ซึ่งมีความแตกต่างไปจากศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูที่พยายามอธิบายโลกและจักรวาลว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้าง ผู้เขียนได้ปูพื้นความรู้เหล่านี้มาเพื่อตั้งประเด็นถึงท่าทีของพระพุทธเจ้าที่มีความแตกต่างกันต่อคำถามเกี่ยวกับโลกและจักรวาล รวมถึงคำอธิบายของพระอรหันตจรรย์และพระภิกษุจรรย์เกี่ยวกับโลกและจักรวาลที่มีความละเอียดพิสดารและเป็นไปในเชิงภูมิศาสตร์หรือวัตรธรรม อันเป็นแนวทางที่พระพุทธเจ้าทรงนิ่งเฉย สิ่งเหล่านี้เกิดขึ้นด้วยเหตุใด นับเป็นการขมวดประเด็นคำถามที่มีความใหม่และท้าทายต่อกระบวนการหาคำตอบได้อย่างน่าชื่นชม

1.2) “จักรวาลและโลกในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท” (*Phramaha Hansa Dhammhaso 2007: 12 - 36*) ส่วนนี้นับเป็นส่วนเนื้อหาสำคัญของตัวบทที่ทำให้รู้จักและเข้าใจในจักรวาลวิทยาของพระพุทธศาสนาที่มีลักษณะเฉพาะของตัวเอง ในขณะที่เดียวกันก็มีพื้นฐานมาจากศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูด้วย โดยพบว่าจักรวาลในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นมีภูเขาสีเนรุเป็นศูนย์กลาง มีดวงอาทิตย์และดวงจันทร์หมุนรอบเป็นวงกลม มีทวีปทั้งสี่ อนุทวีปและสรรพสิ่งเป็นบริวาร ซึ่งมีความแตกต่างไปจากจักรวาลในความหมายทางดาราศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ที่หมายถึงพื้นที่ภายนอกอันกว้างใหญ่ที่สุดจะจินตนาได้ ประกอบด้วยดวงอาทิตย์ ดาวเคราะห์ต่าง ๆ โลก กาแลคซีทางช้างเผือก กาแลคซีอื่น ๆ อีกมาก และยังรวมถึงพื้นที่ว่างระหว่างกาแลคซีอีกด้วย

ลักษณะของจักรวาลในชั้นของอรรถกถาจารย์โดยวิเคราะห์ผ่านคัมภีร์โลกที่ปกสสาร นิยามคำว่า จักรวาล มีลักษณะกลมดั่งล้อรถและแบนราบ ขอบเขตของจักรวาลในทัศนะของพระพุทธเจ้านั้นทรงใช้แสงของพระจันทร์และพระอาทิตย์เป็นตัวกำหนดเขตแห่งจักรวาล หากแต่พระอรรถกถาจารย์ระบุขอบเขตแห่งจักรวาลไว้อย่างชัดเจนและนำพิสดารถึงความกว้าง ความยาวและความหนาของแผ่นดิน จำนวนของจักรวาล หากวิเคราะห์ตามพระสูตรในพระไตรปิฎก นั้นระบุว่า จักรวาลนั้นมีจำนวนไม่สิ้นสุด พระพุทธเจ้าก็ทรงตรัสไว้กับพระอานนท์ว่ามีจำนวนถึงแสนโกฏิจักรวาล ซึ่งมีผู้แสดงความเห็นไว้อย่างน่าสนใจว่าพระพุทธเจ้าทรงกล่าวในลักษณะของอเนกสังขยา คือ ไม่อาจจะนับได้ ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของนักวิชาการรุ่นใหม่ เช่น ศาสตราจารย์สติเฟิ่น ฮอว์กิง เป็นต้น

องค์ประกอบของจักรวาลในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทมีความคล้ายคลึงกับศาสนาพราหมณ์ตรงที่มีเขาพระสุเมรุเป็นแกนกลางของจักรวาลเช่นเดียวกัน แต่แตกต่างกันที่รายละเอียด จักรวาลในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้นในหนังสือพุทธจักรวาลวิทยาระบุข้อมูลไว้ละเอียด แต่ในบทวิจารณ์นี้จะไม่กล่าวถึง เพียงขอให้นึกถึงภาพจิตรกรรมบนผนังโบสถ์ซึ่งมีโครงสร้างในทำนองเดียวกัน โดยกำหนดให้มนุษย์เป็นภูมิแห่งเดียวเท่านั้นที่จะประกอบกรรมเพื่อเปลี่ยนไปสู่ภพภูมิอื่น ๆ ได้

“โลก” ในทัศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท นั้นมีหลายความหมาย เช่น ความหมายในเชิงมนุษยศาสตร์ โลก ย่อมหมายถึง หมู่มนุษย์ ในเชิงภูมิศาสตร์ โลกมีความหมายถึงแผ่นดิน หากเป็นเชิงจริยศาสตร์ โลกหมายถึง สังขาร และหากเป็นเชิงจิตวิทยา โลกหมายถึง ความแตกสลาย ในทางพระพุทธศาสนาโลกมีหลายประเภท เช่น นิรยโลก ตีรัจฉานโลก เปตติวิสัยโลก มนุษยโลก พรหมโลก ชั้นธโลก ธาตุโลก และอายตนโลก ทั้งนี้ผู้เขียนได้จำแนกประเภทของโลกโดยใช้เกณฑ์ทางภูมิศาสตร์ได้แก่ (1) มนุษยโลก (โลกคือหมู่มนุษย์) (2) เทวโลก (โลกคือหมู่เทพหรือเทวดา) (3)

พรหมโลก (โลกคือหมู่พรหม) หากเป็นเกณฑ์ทางจริยศาสตร์ (ในความหมายของภูมิธรรม) ประกอบด้วย (1) กามโลก (โลกของหมู่สัตว์ที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม ได้แก่ อบายภูมิ 4 มนุษยโลก และสวรรค์ทั้ง 6) (2) รูปโลก (โลกของหมู่สัตว์ที่เข้าถึงรูปฌาน) และ (3) อรูปโลก (โลกของสัตว์ผู้เข้าถึงอรูปฌาน) หากแต่ในไตรภูมิจำแนกเป็น กามภูมิ รูปภูมิ และอรุภูมิ ยังมีการจำแนกประเภทของโลกในทัศนะของพระพุทธโฆษาจารย์จากคัมภีร์วิสุทธิมรรค แบ่งเป็น (1) โลกาสโลก (โลกคือแผ่นดิน) (2) สังขารโลก (โลกคือสังขาร โลกแห่งการปรุงแต่ง) และ (3) สัตว์โลก (โลกคือหมู่สัตว์ อันประกอบด้วยสัตว์ในอบายภูมิ มนุษย์ เทวดา พรหมและอรุปรหม) อย่างไรก็ตาม ทั้งหมดนี้ ผู้เขียนสรุปว่า โลกมี 2 ประเภทคือ โลกภายใน กับโลกภายนอก

ผู้วิจารณ์มีข้อสังเกตถึงการจัดกลุ่มของ มนุษยโลก เทวโลก และพรหมโลก ให้อยู่ในเกณฑ์จำแนกทางภูมิศาสตร์ เพราะถ้าเช่นนั้นในส่วนของนิรยโลก ตีริจฉานโลก เปตติวิสัยโลก ซึ่งน่าจะได้อยู่ในกลุ่มนี้ด้วย หากแต่ไม่ได้รับการกล่าวถึง กระนั้นผู้วิจารณ์ได้พยายามค้นคว้าเพื่อจะนำเสนอเกณฑ์การจัดกลุ่มบ้าง แต่ก็ยังไม่พบเกณฑ์ที่เหมาะสมหรือดีกว่า นึกถึงการใช้ “สุดติภูมิ” กับ “ทุกติภูมิ” ตามระบบในไตรภูมิ ก็ดูจะไม่เข้ากันนัก เพราะคำว่า “โลก” กับ “ภูมิ” ที่บางครั้งอาจจะมีการใช้แบบคลุม ๆ แทนกันได้ (Phra Brohmagunabhorn 2015: 292) แต่ก็ยังแทนกันไม่ได้สนิทนัก

ประเด็นที่น่าสนใจคือ การอธิบายการเกิดขึ้นของโลกและจักรวาลในทัศนะของพระพุทธเจ้า ผ่านการวิเคราะห์อัครคัมภีร์ที่ผู้เขียนตั้งข้อสังเกตว่าทรงอธิบายในลักษณะเป็นวิวัฒนาการหลังจากมีโลกคือแผ่นดินเกิดขึ้นอยู่ก่อนแล้ว โดยไม่ทรงอธิบายว่าโลกคือแผ่นดินกำเนิดขึ้นมาอย่างไร ทรงอธิบายว่าโลกเป็นไปตามกฎของธรรมชาติที่เป็นไปตามเหตุปัจจัยของวงจรปฏิจสมุปบาท (หรืออหิปปัจจยตา) ลีลาการเล่าเรื่องในอัครคัมภีร์นั้นใช้โครงเรื่องตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์เป็นตัวเดินเรื่อง เพื่อนำเสนอสิ่งใหม่ของพระพุทธศาสนา คือ ปฏิจสมุปบาท อันเป็นธรรมสำคัญที่นับว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา ผู้วิจารณ์มองว่าข้อเสนอนี้ที่ผู้เขียนชี้

ประเด็นไว้นั้นมีความสำคัญที่น่าสนใจมาก หากแต่น่าเสียดายที่มีรายละเอียดน้อยไปค่อนข้างเป็นบทสรุปมากกว่าที่จะอธิบายแบบเจาะลึกถึงอัครคัมภีร์ว่าอธิบายตามหลักของปฏิจลสมุปบาทได้อย่างไร แต่ก็นับเป็นแนวทางที่ดีในการศึกษาเชิงลึกต่อไปได้

1.3) “เป้าหมายนำเสนอจักรวาลและโลกตามโลกทัศน์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท” (*Phramaha Hansa Dhammhaso* 2007: 40 – 61) เป็นส่วนที่ผู้วิจารณ์มองว่ามีความโดดเด่นเพราะเป็นการนำเสนอสิ่งใหม่ที่สนองตอบต่อวัตถุประสงค์ของหนังสือ ผู้เขียนได้วิเคราะห์ที่เป็นเป้าหมายหลักและเป้าหมายรอง ดังนี้

เป้าหมายหลักนั้นเป็นกลยุทธ์การนำเสนอเชิงจริยศาสตร์ เพื่อให้เป็นฐานเชื่อมโยงเข้ากับหลักอทิปปัจจยตา หลักไตรลักษณ์ การเวียนว่ายตายและเกิดในสังสารวัฏ ทฤษฎีเรื่องกรรมกับการเกิดใหม่ การแสดงให้เห็นความสำคัญของโลกภายในที่มีมากกว่าโลกภายนอก และเชื่อมโยงให้เห็นถึงระดับชั้นของจิตกับภูมิต่าง ๆ ทั้งหมดนี้แสดงผ่านเรื่องความเป็นไปของโลกและจักรวาล

ส่วนเป้าหมายรองนั้นเป็นกลยุทธ์เชิงรุกเพื่อการตั้งมั่นของพระพุทธศาสนา ทั้งนี้พิจารณาผ่านประเด็นของการประกาศจุดยืนว่าโลกนี้ไม่มีพระเจ้าผู้สร้าง ซึ่งเป็นทัศนะที่ตรงข้ามกับศาสนาพราหมณ์ การนำเสนอชุดความรู้เกี่ยวกับโลกและจักรวาลในพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น ตอบสนองต่อคำถามในเชิงปรัชญาซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในการแสวงหาความจริง ทั้งนี้เพื่อเป็นการรักษาฐานความศรัทธาของพุทธศาสนิกชน

อย่างไรก็ตาม ทั้งเป้าหมายหลักและเป้าหมายรองของการนำเสนอเรื่องโลกและจักรวาลตามโลกทัศน์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ผู้เขียนได้สรุปว่าเพื่อให้รู้จักและเข้าใจโลกและจักรวาลว่าไม่มีอยู่จริง เป็นเพียงการประกอบขึ้นของเหตุปัจจัย สิ่งที่ควรกระทำคือคลายความยึดมั่นถือมั่นในโลกและจักรวาลนี้แล้วไปให้ถึงสิ่งสูงสุดนั่นคือพระนิพพาน ซึ่งเป็นทิศทางที่ต่อต้านศาสนาพราหมณ์ เพราะศาสนาพราหมณ์สอนไว้ว่ามีพระเจ้าผู้สร้างและเข้าถึงสิ่งสูงสุดของศาสนาพราหมณ์คือการไปรวมเป็นหนึ่ง

เดียวกับพรหม

กล่าวโดยสรุป เนื้อหาทั้ง 3 ส่วนดังกล่าวมาข้างต้น เป็นส่วนที่ทำให้หนังสือมีความโดดเด่นตรงที่มีการปูพื้นความรู้ที่ครอบคลุมหลายศาสตร์สาขาวิชาที่มีความเกี่ยวข้องกับจักรวาลวิทยา มีการเสนอสิ่งใหม่ที่ตอบสนองวัตถุประสงค์ของเรื่องนี้

2. ส่วนที่สร้างความสมบูรณ์ของเนื้อหา หากแต่มีรายละเอียดที่มากเกินไป

ส่วนนี้อยู่ในบทที่ 4 โดยกล่าวถึง อิทธิพลของจักรวาลวิทยาต่อสังคมไทย (Phramaha Hansa Dhammhaso 2007: 64 – 96) มีลักษณะการเขียนแบบการทบทวนวรรณกรรมจากผลงานศึกษาต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอิทธิพลของจักรวาลวิทยาต่อสังคมไทย ซึ่งมีอยู่หลายด้าน ได้แก่ วรรณกรรม สถาปัตยกรรม รัฐศาสตร์ จิตกรรม จริยศาสตร์ และโหราศาสตร์ ซึ่งมีส่วนเติมเต็มความสมบูรณ์ให้กับเนื้อหาในหนังสือพุทธจักรวาลวิทยาให้มีความครบถ้วน แต่เหมือนว่าจะมีรายละเอียดที่มากเกินไปสมควรที่จะมีความกระชับและน่าจะไปปรากฏอยู่ในส่วนของการเกริ่นนำ เพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญของจักรวาลวิทยาว่าเป็นเรื่องใกล้ตัวคนไทยมานานแล้ว ฉะนั้นสมควรที่จะศึกษาค้นคว้าให้ได้ว่ารู้จักและเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งต่อไป

3. การตอบสนองเป้าหมายในการเขียน

หากพิจารณาในบทสรุปของหนังสือ (Phramaha Hansa Dhammhaso 2007: 100 – 105) นับว่าได้ตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ตามที่ผู้เขียนตั้งประเด็นไว้แต่ต้น ถึงการทำความเข้าใจต่อท่าทีของพระพุทธเจ้าต่อคำถามในเรื่องเกี่ยวกับโลกและจักรวาล กล่าวโดยสรุปคือ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญต่อคำอธิบายเกี่ยวกับโลกและจักรวาลในเชิงจริยศาสตร์มากกว่าในเชิงอภิปรัชญา หรือในเชิงภูมิศาสตร์ เพราะทรงมุ่งประสงค์เพื่อการพันทุกซ์มากกว่าจะสนับสนุนให้เรื่องนี้เป็นเพียงความรู้ คำอธิบายเรื่องจักรวาลวิทยาในแนวทางนี้ของพระพุทธเจ้าจะดำรงอยู่ได้ต่อไปแม้ต้อง

เผชิญกับชุดความรู้ของจักรวาลวิทยาแบบวิทยาศาสตร์ ซึ่งต่างจากจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิที่สุมเสี่ยงและคลอนแคลนเมื่อต้องมาเผชิญกับชุดความรู้เรื่องจักรวาลวิทยาแบบวิทยาศาสตร์ อีกประการหนึ่งคือ จักรวาลวิทยาในทัศนะของพระพุทธศาสนานั้น มีกระบวนทัศน์ที่แตกต่างไปจากกระบวนทัศน์ในศาสนาพราหมณ์ที่มีต่อโลกและจักรวาล พุทธจักรวาลวิทยาจึงเป็นทฤษฎีใหม่ในยุคพุทธกาลและหลังพุทธกาลที่ช่วยให้พระพุทธศาสนาตั้งมั่นอย่างเข้มแข็งและมั่นคงขึ้น

หนังสือพุทธจักรวาลวิทยา จึงเป็นหนังสือที่น่าสนใจศึกษา เพราะมีความโดดเด่นในเนื้อหาที่มีมุมมองใหม่ ๆ ต่อองค์ความรู้เรื่องโลกและจักรวาลตามทัศนะในพระพุทธศาสนา หนังสือได้เล่าถึงจักรวาลวิทยาตั้งแต่สมัยพุทธกาลที่ต้องต่อสู้กับความรู้อย่างเดิมตามกระบวนทัศน์ของศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู ถึงปัจจุบันก็ยังต้องเผชิญกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งยังมีประเด็นและรายละเอียดที่น่าสนใจอีกมากในหนังสือนี้ ที่หยิบยกมาเป็นแต่เพียงบางส่วนเท่านั้น สำหรับผู้วิจารณ์แล้วได้รับความรู้ และได้เปิดมุมมองต่อเรื่องพุทธจักรวาลวิทยาจากหนังสือเล่มนี้เป็นอย่างมาก โดยตอบสนองต่อวัตถุประสงค์ในการอ่านของผู้วิจารณ์ได้ครบทั้งสองประการ คือได้มีความเข้าใจในพุทธจักรวาลวิทยามากขึ้น และมองเห็นทิศทางการศึกษาเชิงลึกต่อพระสูตรที่ชื่ออัครัญสูตรต่อไป

References

- Choksinanan K. (1997, January 1). *'Arisatōtān* [Aristotle]. Retrieved May 2, 2017, from <http://thaiastro.nectec.or.th/library/article/246>.
- Phra Brohmaganabhorn. (2015). *Photchanānukrom phut sā chabap pramūan sap (Phim khrang thī yīsipsām)* [Dictionary of Buddhism (23th ed.)]. Bangkok: Phli - dhamm Publishing.
- Phramaha Hansa Dhammhaso. (2007). *Phutthačhak wān wittayā* [Buddhist cosmology]. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- Phrasri Khamphirayan. (2013). *Phut pratyā* [Buddhist Philosophy]. Ayuttaya: Mahachulalongkorn rajavidyalaya University.